

Nyt og noter

TO FOLKELIGE RØRELSER I DANSK SKOLEHISTORIE

Beretning om succesrig lærer- og forældrekamp mod organisations- og embedsmandsstyre.

Af EJVIND FINK

Skoleinspektør, tidl. førstelærer og formand for Førstelærerforeningen, Ejvind Fink har oplevet, at en fælles front af forældre/lærere kan bryde embedsmands- og organisations vedtagne indstilling til så væsentlige spørgsmål som delt/udelt skole og nedlæggelse af små skoler, og at forældre og lærere i fælleskab kan ændre børns og skolens vilkår.

Danmark kan rose sig af, at landet fik en af de frieste skolelove, der er blevet givet nogen steder i begyndelsen af det nittende århundrede. Det har også haft afgørende betydning, da de folkelige rørelser satte ind ved århundredets midte. Hvor meget kunne Grundtvig have nået i sine forsøg på at rejse det danske folk fra at være almue til at være et frit folk, der kunne øve indflydelse på sin egen skæbne, hvis ikke skolegangen havde været så god, at flertallet havde mulighed for at erhverve en rimelig boglig viden. Når Danmark fra at være en fattig udmark i det nordvestlige hjørne af det europæiske fastland i løbet af et halvt århundrede blev et land, hvor »få har for meget og færre for lidt«, har højskolen og andelsbevægelsen en stor del af æren herfor, senere fulgt op af arbejderbevægelsen og industriens pionerer. Intet af dette havde været muligt, uden det grundlag af boglig viden og almen dannelse, som folkeskolen gav de unge danskere.

Men var disse rørelser i det folkelige kun noget, der foregik i forrige århundrede? Når vi havde fået en demokratisk grundlov i 1915, var det vel indlysende, at nu var friheden sikret på bedste måde – også i skolespørgsmål. Nej, frihed er ikke noget, man kan sikre, det er noget, der kun kan erhverves ved fortsat kamp, og det gælder ikke mindst i skolespørgsmål. Magthaverne – også de demokratisk valgte – vil gerne kunne styre efter deres syn på sagen, og det behøver ikke at være identisk med flertallets, ja, det behøver ikke engang at være særlig godt eller fornuftigt. Men hvis ikke der kommer en reaktion, så er sagen afgjort. Jeg vil gerne berette om et par forhold, hvor forældrene greb direkte ind i skoleudviklingen og satte deres præg på den på trods af organisationer og embedsmænd, ja, også på trods af deres egne valgte repræsentanter på tinge.

Skoleloven af 1814 kom til at vare helt til 1937. Vi er endnu en del, der er kommet i skole efter bestemmelserne i denne lov. Men en revision måtte komme, selv om det skete så sent som i 1937. Så kom krigen, og hele samfundsudviklingen gik nu så hurtigt, at man måtte til at revidere, før 37-loven rigtig var nået at komme til at fungere.

Der var to problemer, der ikke rigtig kunne løses efter dens bestemmelser. I den købstadsordnede skole – skolen i byerne – havde eksamensmellemskolen fået vældig vind i sejlene. Men den del af børnene, der ikke kunne blive optaget ved den berygtede mellemenskoleprøve efter 5. klasse, var henvist til den eksamensfri mellem-skole. Denne fungerede bare ikke, idet den fuldstændig kom til at stå i skyggen af eksamensmellemskolen. Denne sidste førte over i realskolen eller gymnasiet. Den eksamensfri mellem-skole førte derimod ikke over i noget som helst, hvorfor da også en stor part af dens elever forlod skolen efter det 14. år, uden at skolen havde givet dem det, de havde brug for. I landsbyskolen – skolen på landet – var problemet et andet. Hvis man her ville tage eksamen, måtte man forlade sin skole og søge til købstadskolen eller til en privat realskole efter det 5. skoleår. Herved affolkedes landsbyskolens to ældste klasser, og det var i længden en ret utålelig situation. Som modtræk begyndte man på landet at lave et 2½ årigt præliminærkursus, der fulgte efter de 7 år i udelte klasser. Hagen var, at man som i købstadsskolen kun hjalp de bogligt begavede børn.

Alle var klar over, at der måtte ske en ændring, men hvordan kunne man på en bedre måde give en forsvarlig undervisning af alle folkeskolens børn. Forslaget kom. Hvis man nu samlede børnene i meget store skoler, kunne man bedre tilgodese alle børn. Så skulle der skabes nye undervisningsformer og -fag for dem, der ikke valgte eksamensafdelingen. Man begyndte at planlægge disse skoler. Det var der ingen, der havde noget imod, før det gik op for folk på landet, at det ville betyde, at deres skole i landsbyen måtte forsvinde, og at børnene så skulle køres mange kilometer til en områdeskole!

Det var for stærk en kost, og reaktionen kom fra 2 sider, fra førstelærerne og fra forældrene. Førstelærerne havde en stærk position, både ude i sognene og i Danmarks Lærereforening, hvor der endnu sad en førstelærer – Niels Nielsen – som formand.

Niels Nielsen var en stærk formand, der ikke tålte nogen opposition, og i hvert fald ikke fra sine egne. Det blev henstillet alvorligt til førstelærerne, at de ikke holdt fraktionsmøde, men de afholdt alligevel et møde. Der blev på dette møde taget skarpt afstand fra Danmarks Lærereforenings officielle linje, som Niels Nielsen stod for. Det var en meget vred formand, som heftigt bebrejdede sine kolleger, at de var med til at skabe splittelse i foreningen. Men bebrejdelsen gjorde ikke noget særligt indtryk på de formastelige. Ved næste valg til hovedbestyrelsen kasserede man de hidtil valgte repræsentanter for førstelærerne og valgte kun sådanne ind, der gik ind for oppositionens synspunkter. Det måtte give dønninger inden for lærerforeningen, hvor købstadslærerne var kommet i flertal og havde valgt en af deres folk, Stinus Nielsen, som formand for Lærereforeningen. Dette flertal gik naturligvis ind for tanken om de store skoler, og det gik også stærkt ind for at opretholde delingen i Folkeskolen efter 5. klasse. Denne opdeling i en boglig og i en almen linje var man i landsbyskolen stærk modstander af. Denne meningsforskel medførte, at Danmarks Lærereforening ikke stod så stærkt, da den nye skolelov skulle udformes, og det betød igen, at undervisningsministeren havde lidt friere hænder. Jørgen Jørgensen, der 1957 havde afløst Julius Bomholt som minister, havde været med til at gennemføre 37-loven. Nu skulle han prøve at forlige de stærkt afvigende synspunkter i en ny lov. Hans egen stilling var klar. Dels ønskede han ikke at berøve landsbyerne deres skoler, dels var han imod delingen efter 5. klasse.

For at kunne komme igennem med nogle af sine synspunkter, måtte han have opbakning fra forældre kredse, og det fik han. Da planerne om sammenlægning af skolerne på landet kom frem, vakte det stor uro blandt forældrene, hvis børn gik i landsbyskolerne, men de manglede en forening, der kunne fremføre deres synspunkter. Imidlertid var der et selvbestaltet udvalg – Askovudvalget – som indbød til et møde i Odense. Her ville man tage skolelovsforslagene op til debat. Tilstrømningen var overvældende, da mødet åbnedes var Fyns Forsamlingshus fyldt op. Praktisk taget alle, som tog ordet på mødet, tog afstand fra såvel nedlæggelsen af landsbyskolerne som delingen af Folkeskolen efter 5. klasse. Jørgen Jørgensen, der naturligvis var til stede, havde nu fået den opbakning, som han følte var nødvendig. Han gik nu i gang med at udforme et lovforslag, der skulle kunne samle et flertal af folketingets medlemmer. Det var som at løse en gordisk knude – både at skulle stille købstadsskolens folk og landsbyskolens folk tilfredse, både den delte og den udelte skoles tilhængere. Men undervisningsministeren løste opgaven.

Partiet Venstre havde proklameret, at ingen skolelov kan gennemføres uden tilslutning fra Danmarks Lærereforening. Det var en venstreregering, der i 1903 havde indført eksamensmellemskolen, så den havde ret stærke traditioner i Venstre. Men samtidig var partiet under pres fra vælgerne på landet, for hvem skolen altid havde haft en central betydning. Socialdemokratiet ville gerne have den delte skole afskaffet, så her var der et vist sammenfald af synspunkter, som undervisningsministeren kunne bygge på. Det måtte nødvendigvis blive et kompromis, men kunne det blive et kompromis, der kunne give mulighed for den nødvendige udvikling i folkeskolen?

Det lykkedes for Jørgen Jørgensen at skabe flertal om en skolelov, der ingen tabere efterlod sig – i hvert fald ikke i første omgang. Senere viste det sig, at den delte skole blev taberen, men det var udviklingens og ikke lovens skyld.

Den nye lov fastslog, at den danske skole i princippet er en delt skole, idet man efter 5. klasse skulle dele børnene i en boglig og en almen klasse, hvor det var muligt. I skoler med kun én klasserække kunne man fortsat lade dem gå i samme klasse. Efter 7. klasse kunne børnene så vælge den 3-årige realafdeling eller vælge at gå i de nye 8. og 9. klasser. Der blev sat meget ind på at give de sidste »et løft«, så de kunne blive attraktive. Men en dispensationsmulighed var der kommet m.h.t. delingen efter 5. klasse. Hvis både forældrene og skolen var enige om det, kunne man ansøge undervisningsministeriet om at undlade denne deling.

Til at begynde med var det mest af interesse for de skoler på landet, der voksede fra et spor til at blive tosporede. Der var tradition for, at man havde udelte klasser, og derfor søgte man naturligvis om at få lov til at undlade delingen, selv om den godt kunne gennemføres. Der blev altid givet dispensation. Det skete nogle gange, at man glemte at søge denne dispensation, hvorfor ministeriet naturligvis høfligt anmodede om, at få forholdet bragt i orden. Den 3-årige realafdeling passede fint ind i systemet, og med hensyn til 8.-9. klasse følte man ved de nye »overbygningsskoler« en stærk forpligtigelse til at gøre disse attraktive og påvise over for erhvervene, at elever fra disse klasser kunne gøre udmærket fyldest i erhvervslivet.

Så begyndte eksemplet at smitte af på byskolerne. Flere og flere steder forlangte forældrene, at klasserne skulle fortsætte udelte i 6. og 7. kl., og mange lærere i 5.-klasserne gav forældrene medhold. Det viste sig snart, at det var en udvikling, der

ikke kunne standses. Flere steder søgte kommunens samlede skolevæsen om at undlade delingen og fik dispensation. Enkelte byer holdt tappert stand, men så måtte også de kapitulere. Sidst af alle overgav undervisningsministeriet sig. Da så godt som alle skoler havde fået dispensation, blev bestemmelsen om opdeling i boglige og almene klasser ophævet, og der var næppe ret mange, der bemærkede det.

Det bemærkelsesværdige er, at det var forældre og lærere, der i forening gennemførte denne udvikling, der så afgjort var imod lovens intentioner – men ikke mod undervisningsministerens. Han havde forudset den.

Nogle mennesker holder på, at historien gentager sig selv, andre at den ikke gør. Men i denne sammenhæng er der i hvert fald tale om en gentagelse. Kun 12 år efter skoleloven af 1958 begyndte det hele forfra, men på en lidt anden måde. De kredse, der ønskede større skoleenheder, havde fået respekt for offentligheden. Men ønsket var lige brændende, man måtte se at få lidt orden på den danske folkeskole, hvor der var skoler fra de mindste med 1 klasse og en halv snes børn til de største skoler med et par tusinde børn og 100 klasser. Det var for broget. En rationalisering var helt nødvendig. Den ville kunne skabe en langt bedre udnyttelse af lærerkræfterne og skolelokalerne.

Forskellige studiegrupper gik i gang, og man fandt frem til en model. Skolerne skulle så vidt muligt være 3-sporede fra 1. til 10. klasse. Mindre skoler kunne lægges sammen, større skoler kunne deles op. Det var ikke noget større problem med 8.-10. klasserne (realklasserne skulle forsvinde), for her var skoleenhederne i forvejen af en passende størrelse. Kampen gjaldt 1.-7. klasse. Her forudså man, at de samme problemer ville dukke op igen, nemlig at folk på landet ikke godvilligt ville af med deres skoler, og hvordan skulle man undgå en konflikt?

Først satte man ind med et pædagogisk felttog. Det blev påvist, at kun en skole med 40-50 lærere havde den tilstrækkelige undervisningskapacitet, idet en enkelt lærer jo ikke havde en ordentlig uddannelse i mere end nogle få fag. Det var umuligt at få lærere med tilstrækkelig specialviden, hvis lærerkollegiet kun var på en halv snes stykker eller derunder. Det forklarede en »meget klog mand« nogle hundrede skolenævnsmænd på et møde på Askov Højskole. Der kom nogle spagfærdige protester, men der var ikke rigtig nogen at protestere over for. En amtsskolekonsulent udtalte, at den bedste undervisning for 1.-7. klasse ville man kunne give i den 3-sporede skole. Det var svært for nogen at bevise det modsatte, og diskussionen gik stille og roligt videre. Der var ikke lagt op til strid.

Derimod blev der forberedt et bagholdsangreb. Hvad man ikke kan få nedfældet i en lov, kan man muligvis få gennemført ved hjælp af et cirkulære. Et sådant vækker ikke så stor opmærksomhed, men dets indflydelse på begivenhedernes gang behøver ikke at være mindre af den grund. Bannerførerne inden for Danmarks Lærerforening havde gødet jorden, ikke gennem vedtagelser, men ved gentagne gange at fremholde de samme synspunkter – den 3-sporede skoles velsignelser. Cirkulæret kom – tilsyneladende uskyldigt. Man anede ikke noget om dets konsekvenser, hvis ikke man nærlæste det. Det handlede om udbygningsplaner for kommunernes skolevæsen, hvor amterne som tidligere skulle have hånd i hanke med udbygningen. På side 4 eller 5 stod de betydningsfulde ord »Udbygning af skoler med kun ét spor skal nøje overvejes, før man går i gang med en sådan«. Ikke et ord om nedlæggelse af skoler.

Hvorfor var denne passus så betydningsfuld? Det var den, fordi den gav embedsmænd rundt omkring i amterne en ministeriel tilkendegivelse af, hvordan man burde lave skoleplanlægningen. Skulle man få indsigelse fra en kommunalbestyrelse, kunne man henvise til cirkulæret. Og der blev nedlagt skoler på papiret i de digre værker, der blev udarbejdet, men der var ikke ret mange uden for de snævre kredse, der var opmærksomme på, hvad der var i gærde. Og hvad skulle man egentlig gøre. Det var jo en udvikling, der var svær at stritte imod. Hvis man snakkede med politikere om det, forstod de overhovedet ikke problemet. Der var jo ingen, der havde noget imod de små skoler, og for øvrigt havde kommunerne jo ret til selv at bestemme over deres skolevæsen. Der var jo ingen grund til panik.

Førstelærerne var dem, der først så det alvorlige i udviklingen, og begyndte en kampagne imod den. Det var som at råbe for døve øren. Næsten alle var venlige, men kunne ikke se, der var grund til at foretage sig noget, og hvad skulle man forøvrigt foretage sig. Når »Førstelærerforeningen« krævede cirkulæret ændret, blev der trukket på skuldrene. Der var vel ikke noget at sige til, at førstelærerne var bange for deres stilling som skoleledere, men det kunne man da i hvert fald ikke tage hensyn til. Imens gik planlægningen stille og roligt videre. Tiden nærmede sig, hvor den skulle godkendes, først i amtet, så i kommunerne og til sidst i ministeriet.

Men så revnede ballonen, og det skete i Sønderjylland. Man havde fra den tid, da landsdelen var under prøjsisk herredømme været vant til at se med nogen mistro, hvad de højere myndigheder kunne finde på af forordninger. Nu forlangte sådanne højere myndigheder 93 skoler nedlagt. Aldrig i livet, og så kom den reaktion, der gav genlyd. Pr. telefon blev der indkaldt til et møde i Løgumkloster. Arrangørerne håbede på et fremmøde på 150, men der kom 450. Undertegnede var inviteret som indleder for at redegøre for situationen. Forsamlingen hørte meget pænt på denne indledning, men så tog deltagerne sagen i deres egen hånd, og de kunne selv. Der var kø for at komme op for at fortælle ret enslydende, at det her ville man ikke finde sig i. Nu skulle der gøres noget. Det blev aftalt, at der skulle siges ren besked til landsdelens folketingsmedlemmer og til amtsrådet, og så skulle sagen i øvrigt følges op med henvendelser til aviserne, kommunalbestyrelserne, skolekommissionerne, skolenævnene og alle andre, der havde en smule indflydelse at gøre gældende.

Antallet af mødedeltagere og de kraftige forestillinger gjorde sin virkning. Pludselig fik politikerne travlt med at erklære, at det i hvert fald var en udvikling, som de ikke på nogen måde havde ønsket, og at en nedlæggelse af skoler i det omfang kunne der slet ikke være tale om. Man vil tværtimod sikre, at en skole ikke kunne nedlægges, hvis blot den overvejende del af skoledistriktets vælgere gik imod nedlæggelsen.

Dermed var de små skoler sikret deres eksistens, hvis der var et rimeligt børnetal. Det famøse udbygningscirkulære fra 1970 blev i 1972 erstattet af et andet cirkulære, der netop pegede på mulighederne for at bevare de mindre skoler, og der blev heller ikke lagt hindringer i vejen for at udbygge sådanne skoler eller for at opføre nye skoler med kun et spor, hvilket også er sket adskillige steder. De digre værker vedr. skole-sammenlægninger og -nedlæggelser blev lagt i skuffen. Engang imellem bliver de taget frem og støvet lidt af, men så bliver de lagt tilbage igen, for de har det jo bedst i skuffen.

UDSIGT TIL GRUNDSKOLEN I SVERIGE OG NORGE

Ved Institut for dansk skolehistorie på Danmarks Lærerhøjskole har et kursushold i læseåret 1981/82 i studiekredsform arbejdet med emnet »Læseplaner i Norden efter 1960«. Om udviklingen inden for enkelte fag (se nedenfor) er udarbejdet arbejdsrapporter. De større linier i skolens forandring i Sverige og Norge er forsøgt fastholdt i den her trykte rapport.

Institut for dansk skolehistorie har som studie- og undervisningsgenstand de forandringer, der er foregået i den danske skoles udvikling. Denne har imidlertid aldrig været isoleret fra omverdenen. Skolens praktiske udformning er national, men i sin struktur og sit indhold bestemt af både hjemlige og udenlandske påvirkninger. Det er nærliggende at spørge, hvilken konkret indflydelse der er hentet fra udenlandske erfaringer. De følgende linjer er et resumé af et undervisningsforløb 1981/82, hvor vi forsøgsvis har kigget ud over grænserne til lande, der i kulturel og social henseende ligner vort eget. Vi har ønsket at få nogen indsigt i disse landes skolemæssige udvikling siden 1960, specielt med hensyn til læseplanerne. Lighederne har naturligvis været af interesse, men opmærksomheden har ikke været mindre over for evt. forskelle. Perspektivet kan måske senere udvides til også at omfatte skoleudviklingen i andre lande. Litteraturangivelserne vil formentlig være en nyttig hjælp for dem, der ønsker at sætte sig ind i og arbejde med skoleudviklingen i Norge og Sverige.

Udgangspunktet blev en artikel, »Bureaukrati og reform i skandinavisk skolevæsen«, skrevet af lektor, dr. *Jon Lauglo*, selv nordmand, ansat ved London University, i »pædagogik« nr. 4, 1977. Artiklen konstaterer forskelle i reformtempoet, hvor Sverige har ligget klart foran, efterfulgt af først Norge og sidst Danmark; endvidere understreges, at det svenske skolevæsen er mest bureaukratisk, det danske mindst, medens Norge indtager en mellemstilling. Artiklen vil sandsynliggøre den hypotese, at »bureaukratiske organisationsformer øger mulighederne for strukturreformer samtidig med, at de hindrer pædagogisk fornyelse« (s. 85 f.). Forskellene søges altså forklaret ud fra divergerende traditioner i bureaukratisk organisation.

Arbejdet i årets løb har omfattet dels en gennemgang af de vigtigste strukturreformer, dels en generel vurdering af læseplanerne, dels en speciel gennemgang af ændringer i enkelte fag, nemlig historie, modersmål, idræt og sløjd, endelig en gennemgang og drøftelse af pædagogisk litteratur vedrørende den såkaldte skjulte læseplan. Værdifulde hjælpemidler har været de publikationer, der er udgivet af *Nordisk Ministerråd*, ved Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde i Nordisk Utredningsserie; det gælder bl.a. Utdannelsesvæsenets styrelsesformer i Norden, 1974, De gymnasiale uddannelser i Norden, 1974, Grunnskolen i Norden 1976, 1977, Læreruddanningen i Norden, 1977, Skolförvaltning i Norden, 1978, 16-19-åringenes uddanningsituation i Norden, specielt Ungdomsuddannings forhold til arbejdslivet, 1980. Det gælder også de publikationer, der er udsendt af *Nordiske Lærerorganisationers Samråd* (NLS), bl.a. Læreruddanning i Norden, 1974 og Nabosprog-grannespråk-grannspråk, u.å. og fællesprojektet Arbetsmiljö, hälsa och välbefinnande för lärare inom grundskolan i Norden, udført i samarbejde mellem NLS og forskergrupper i Danmark, Finland, Norge og Sverige på initiativ af Nordisk Ministerråd, udg. 1981.

Af den øvrige anvendte litteratur skal her nævnes *Gunnar Richardson: Svensk utbildningshistoria*, 1977 (1980), *Sixten Marklund: Från reform til reform*, Skolsv-
rige 1950-1975, 1980, *Sixten Marklund: Läroplaner – arbetsplaner*, 1980, *Gunilla Svingby: Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola*, 1978, samt *Ulf P. Lundgren, G. Svingby og Erik Wallin: Från Lgr 69 till Lgr 80*, 1981. For Norges vedkommende har de vigtigste vejledere været *Hans-Jørgen Dokka: Reformarbeid i norsk skole 1950-årene – 1980*, 1981, og *S.E. Vestre: Mønsterplanen og arbeidet i skolen*, 1980, der er Norsk Lærerlags Mønsterplanundersøgelse.

Vi ønsker at gøre opmærksom på den svenske »Lgr 80. Läroplan för grundskolan. Mål och riktlinjer. Kursplaner. Timeplaner«, udg. af Skolöverstyrelsen 1980. Desuden anbefaler vi den norske »*Handbok for skolen*«, del 1, 1981 (5. udg.), udsendt af Kyrkje- og Undervisningsdepartementet. En tilsvarende håndbog er der behov for i Danmark. Af betænkningerne skal nævnes den store svenske »*Utredning om skolans inre arbete*« (SIA) i 3 dele, 1974, betænkningen »*Lärare för skola i utveckling*«, afg. af 1974 års lärarutbildningsutredning (LUT 74), 1978, og den norske »*Mønsterplan for grunnskolen*« 1974. Endelig skal nævnes, at Nordisk Ministerråd nu udsender en nyttig nordisk nyhedsbulletin inden for undervisningsområdet, »*Information om skolan i Norden*«. Den kommer 4 gange årligt (begyndt 1978), er gratis, kan rekvireres fra Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde, Snaregade 10, 1205 Kbh. K (01-11 47 11).

Den egentlige sagkundskab om graden af gensidig påvirkning ved udarbejdelse af læseplaner ligger naturligvis i ministerielt regie; vi har her kunnet trække på den erfaring, som undervisningsinspektør *Tage Kampmann* stillede til rådighed ved et interview på Institutet 7. december 1981.

For at få besvaret nogle konkrete spørgsmål, specielt om læseplanernes betydning for den faktiske undervisning i Sverige, har vi aflagt besøg på Lärarhögskolan i Malmö 19. april 1982, hvor lektorerne *Christer Karlegård* og *Leif Lünning* har givet os kyndig vejledning.

I Sverige var den vigtigste skolereform et resultat af rigsdagsbeslutningerne 1962. Efter forsøg med enhedsskole i ca. halvdelen af kommunerne (1946 Skolkommissionen) indførtes den obligatoriske niårige skole for hele landet. Parallelskolesystemet (realskoler m.v.) skulle afskaffes, hvilket blev gennemført over en periode på ti år. Skoleloven omfattede ikke alene den obligatoriske skole, men også den efterobligatoriske, almenuddannelsen og fag(yrkes)uddannelsen og var den første altomfattende skolelov. Undervisningens indhold, mål og retningslinier, time- og kursusplaner samt kommentarer hertil blev fastlagt, for grundskolens vedkommende i den läroplan, der betegnes Lgr 62, med gyldighed i alle landets kommuner. Samtidig igangsatte skolöverstyrelsen, SÖ, et storstilet pædagogisk forsknings- og udviklingsarbejde (FoU).

Af de tre läroplaner – 1962, 1969 og 1980 – synes den første mest epokegørende. Den indeholdt meget nyt for den niårige enhedsskole, der nu fik betegnelsen grundskolen, bl.a. en udstrakt valgfrihed m.h.t. emner og kurser samt en udbygget studie- og erhvervsvejledning. På klasselærerstadierne (låg- och mellanstadiet, årskurs 1-6) ændredes modersmålets discipliner »læsning«, »skrivning og sproglære« og »retskrivning« til »svensk«; sang blev til musik, og flere fag sammenlagdes til »orienteringsämner«; kristendomskundskab forblev dog selvstændigt fag indtil 1969, hvor det som

religionskundskab indgik i orienteringsemnerne. Engelsk blev 1962 obligatorisk for årskurs 4, i 1969 fra årskurs 3.

Vigtigst var det omfattende tilbud af tilvalgsemner på høgstadiet (ämneslärarstadiet/årskurs 7-9), erhvervsforberedende linier indførtes i årskurs 9. Da eleverne i 1960'erne faktisk fortrinsvis valgte de gymnasieforberedende fag, opgav man i 1969 denne liniedeling. Tilvalgsemner var dog kommet for at blive. Erhvervsorientering fortsatte, senere – i Lgr 80 – under navnet arbejdslivsorientering, og nu ikke blot for høgstadiet, men generelt for grundskolen.

Tværfaglige emner indførtes i 1962, f.eks. familiekundskab og konsumentoplysning. De fik større bredde i Lgr 69, f.eks. internationale spørgsmål, kønsrollespørgsmål, miljøspørgsmål. I Lgr 80 blev disse emner til »ämnesövergripande kunskapsområden«, herunder bl.a. livsanskuelsesspørgsmål, indvandrerspørgsmål og farerne ved alkohol, narkotika og tobak.

Liniedelingens ophør med Lgr 69 betød, at alle, der havde gennemgået 9. klasse, havde opnået mulighed for at gå videre i den nyindrettede, integrerede gymnasieskole med 22 linier og en mængde specialkurser (Lgy 70); denne var et resultat af en reform, besluttet 1969, gennemført 1971, der ophævede gymnasium, fackkola og yrkesskola som var foreslået 1963 og udformet 1965 (Lgy 65). Studentereksamen var afskaffet allerede 1964, afholdt sidste gang 1968. Liniedelingen i 9. klasse skulle afløses af en pædagogisk differentiering inden for den enkelte klasses rammer. Et omfattende arbejde med opfølgning af läroplansrevisionen 1969 blev igangsat af skolöverstyrelsen (LUG: läroplansuppföljning för grundskolan) – under medvirken af et større antal forskere, opmærksomt fulgt af skolöverstyrelsens nye rådgivende »pædagogiske nævn«, der for en stor del var politisk sammensat.

Forsøg på at finde nye arbejdsformer blev et centralt tema i 70'ernes svenske skole – under pres fra en voksende kritik af skolen fra mange sider. Det blev sværere at være lærer, øjensynligt også at være elev. For at finde gunstige løsninger på miljøspørgsmålene for begge parter, ikke mindst for elever, der havde behov for specialundervisning, skabtes 1970-74 en *udredning om skolens indre arbejde (SIA)* af en fagligt og politisk sammensat komité.

Rigsdagen tog tre beslutninger bl.a. på grundlag af SIA-arbejdet:

- 1) en principiel beslutning 1976 om forandringer i skolen som en »løbende proces« (allerede 1962 havde man talt om en »rullende læseplansudvikling«), om pædagogisk differentiering på grundlag af elevernes forskellige interesser og forudsætninger, om skolens ansvar for elevens samlede skoledag, ikke blot for lektionerne, om praktisk tilknytning mellem skole og arbejdsliv, om decentralisering af beslutningerne (inden for givne organisatoriske rammer) ud til lokale skolebestyrelser, rektorområder og skoler.
- 2) Nyordning af statstilskudet 1978, hvorefter 75 % er bidrag til basisudgifterne, medens 25 % overlades til kommunens disposition med henblik på kommunalt besluttede støtteforanstaltninger.
- 3) Beslutning 1979 om ny läroplan, der træder i fuld kraft 1982/83 (Lgr 80). Bl.a. understreges værdien af en sammenholdt undervisning med differentiering ikke mellem emnerne, men inden for dem; det bliver en pligt for de enkelte kommuner at tilbyde forskellige muligheder for temastudier (fordybningskurser i obligatori-

ske fag) inden for fagenes rammer. Lgr 80 ønsker at modvirke den tidligere konstaterede relation på høgstadiet mellem fagvalg og socialgruppe/køn, bl.a. ved at give alle obligatorisk undervisning i hjemkundskab på låg- og mellanstadiet og i teknik og »barnkundskab« på høgstadiet. Den nærmere udformning af arbejdsplaner skal imidlertid foregå lokalt inden for »rektorsområdet«, under inspiration fra Lgr's »mål och riktlinjer«. Opdragelse, »fostran«, til aktivt og solidarisk demokrati og krav om »baskunkaper« er her nøglebegreber.

SIA-udredningen havde sammenhæng med nogle fundamentale ændringer i det øvrige samfund – bl.a. kvindernes voksende andel i arbejdsmarkedet, det store antal indvandrerbørn, beslutninger om de ansattes medbestemmelse, udbygning af tilbudene om førskolegang og om voksenuddannelse. Nær tilknytning til skolen havde også forslag om reformer inden for læreruddannelsen, hvor en kommission (LUT: lärarutbildningsutredning 1974) afgav betænkningen »Lärare för skola i utveckling« i 1978; heri foresloges bl.a. mindst 15 måneders obligatorisk arbejdslivserfaring som forudsætning for at påbegynde en læreruddannelse. Lærerhøjskolerne inddroges i den universitetsreform, der besluttedes 1977; den skabte den nye »Högskolan«, der med sine fem sektorer omfatter alle højere læreanstalter i seks geografiske højskoleenheder.

Konkluderende må understreges, at de sidste 20 års omvæltninger inden for det svenske uddannelsessystem – her kun gengivet i nogle hovedpunkter – som en forudsætning har haft en stærk styring gennem *skolöverstyrelsen*. Ved gennemførelse af forskningsprojekter og udredningsarbejder har dette forvaltningsorgan (ämbetsverk) – udbygget politisk og pædagogisk – formået at skabe et vigtigt beslutningsgrundlag. Paradoksalt nok er en af dets konklusioner blevet, at en decentralisering øjensynlig er nødvendig for at sikre både elevers og læreres trivsel og engagement. Inden for läroplanen er der grund til at bemærke interessen for de *samfundsorienterede discipliner* og på de *praktiske fag* – i et bevidst forsøg på at neddæmpe kønslige og socialt betingede fagvalg. I denne sammenhæng skal man formodentlig også se den faktiske *indskrænkning i elevernes valgfrihed*, der kan iagttages fra Lgr 62 over Lgr 69 til Lgr 80 (endnu tydeligere i SÖ's forslag 1978).

For Norges vedkommende var grundlaget folkeskolelovene af 1936. De blev i 1939 fulgt op af en »normalplan«, der angav de fag, normer, retningslinier og »mindstekrav«, som kommunerne var bundet af i deres videre planlægning. *Folkeskoleloven af 1959* – bygget på forslag fra departementet og erfaringer gjort af Forsøgsrådet af 1954 – gav midlertidige bestemmelser om en 9-årig obligatorisk skole. Den blev i 1960 fulgt op af Læreplan for forsøg med 9-årig skole, udarbejdet af forsøgsrådet som en art tillæg til normalplanen fra 1939.

Kundskaber, kulturarv og arbejdsmetode skulle fortsat have en høj prioritet; enkelte fag fik nye betegnelser – matematik afløste regning, musik erstattede sang; historie, samfundskundskab og geografi blev til samfundsfag, håndarbejde, tegning, skrivning og sløjd blev til formning, og på de øverste klassetrin fik biologi, fysik og kemi betegnelsen naturfag. Som nyt fag indførtes hjemkundskab. Engelsk inddroges blandt de obligatoriske fag – fra 5., evt. 4. klasse.

Planens sigte var at skabe en 9-årig enhedsskole, dog med en horisontal deling i et 6-årigt barnetrin og et 3-årigt ungdomstrin, sidstnævnte med en vis differentiering.

Der gjordes i 1960'erne en række forsøg med kursusedifferentiering, med liniedeling på 8.-9. klassetrin, valgfrie fag etc. I fag med flere kursusplaner viste det sig, at eleverne i stigende omfang foretrak den vanskeligste med adgang til gymnasiet.

Resultatet blev en voksende interesse for at neddæmpe differentieringen, udtrykt bl.a. i Forsøgsrådets planer, den blå fra 1963, den røde fra 1964 og den grønne fra 1966. Et af de meget diskuterende spørgsmål blev optagelseskravene til gymnasiet og den afsmittende virkning på folkeskolens undervisning.

I 1963 nedsatte departementet en komité, der skulle forberede en ny lov om folkeskolen. Resultatet af *Folkeskolekomiteens* arbejde blev en omfattende indstilling 1965, og den lå igen til grund for departementets og stortingets arbejde, der udmundede i *lov om grundskolen af 13. juni 1969*. Ved denne lov, der på en række områder var en rammelov, blev den obligatoriske niårige grundskole indført i Norge; »opplæringsplikt« skulle vare, indtil eleven havde gennemgået 9. klasse, dog med mulighed for udskrivning af skolen efter 8 år i særlige tilfælde.

Loven trådte i kraft 1971. Departementet (ministeriet) havde på det tidspunkt just udsendt den første, »midlertidige«, udgave af »*Mønsterplan for grunnskolen*«; den var grundigt forberedt 1967-70 af »Normalplanudvalget«, bearbejdet af Grunnskolerådet (oprettet 1961 som Folkeskolerådet). Den korrigerede udgave af Mønsterplanen forelå sommeren 1974. En revision af grundskoleloven blev vedtaget 13. juni 1975, hvorved specialundervisningen inddroges i loven.

Af de mange vigtige spørgsmål, der blev behandlet i denne proces, skal her nævnes fire:

1. Stortinget fastslog i loven, at grundskolen i forståelse og samarbejde med hjemmene skulle give eleverne en kristen og moralsk opdragelse, udvikle deres evner, åndelige og kropslige, og give dem en god almen kundskab, så de kunne blive nyttige og selvstændige mennesker i hjem og samfund. Skolen skulle fremme åndsfrihed og tolerance og bestræbe sig for at skabe gode samarbejdsformer mellem lærere og elever og mellem skole og hjem.

Grundskolen skulle således – ligesom den tidligere folkeskole – have et *kristent værdigrundlag*. For faget kristendomskundskab blev det i loven fastsat, at eleverne skulle opnå kendskab til hovedindholdet i bibelhistorien, til de vigtigste begivenheder i kirkehistorien og til den kristne børnelærdom efter den evangelisk-lutherske trosbekendelse. Også »andre religioner og livssyn« skulle dog være undervisnings-emner i grundskolen.

2. Mønsterplanen skal opfattes som »*retningsgivende rammeplan*«, ikke som en række mindstefordringer. Den ønsker dels at give de lokale myndigheder – skolestyret, skolen og læreren – en indflydelse på valg af fagligt indhold, dels at yde dem råd og vejledning.

Til de givne rammer hører en obligatorisk fagkreds i Mønsterplanen, nemlig kristendomskundskab, modersmålet, matematik, engelsk, orienteringsfag (hjemstavnsfag, samfundsfag incl. geografi, samfundskundskab og historie samt naturfag), musik, formning, kropøvelse og hjemkundskab. For de elever, der ikke har norsk som modersmål (samer), er norsk som fremmedsprog et obligatorisk fag.

Hertil kommer i Mønsterplanen en række »obligatoriske emner« (om trafik,

narkotika, forbrugslære, seksualoplysning m.v.), der kan behandles enten inden for fagene eller tværfagligt.

Til rammerne hører også den principielle ligestilling mellem bokmål og nynorsk. På barnetrinnet, 1.-6. klasse, skal eleverne i den mundtlige undervisning kunne bruge det sprog, de har hjemmefra. De skal lære at læse begge målformer, men forældrene har indflydelse på valg af sprogudgave i barnets lærebøger. Hvilken målform, der skal benyttes i de skriftlige arbejder, afgøres af det kommunale skolestyre; dette er dog bundet i sin beslutning, såfremt elevforældrene i skolekredsen ved en afstemning har foretrukket den ene målform. På ungdomstrinnet må eleverne selv vælge.

3. *Differentiering* på ungdomstrinnet har været et af de vanskeligere spørgsmål; dog har der været enighed om, at frivillige valgfag ikke måtte give nogen kompetence ved overgang til videregående skoler (i en overgangstid dog undtagen tysk til gymnasiet). I fællesfagene opgav Mønsterplanen kursusdelingen med flere kursusplaner og anbefalede en pædagogisk differentiering, altså en individualisering inden for klassens rammer, evt. i grupper. Resultatet blev, at den enkelte skole i en overgangstid kan organisere niveaudelte grupper inden for klassen i enkelte fag på 8. og 9. klassetrin. Parallelt med dette spørgsmål er løbet en lang debat om karakterer, evaluering, eksaminer og kompetence til videregående uddannelse.
4. Hensigten med lovrevisionen 1975 var, at funktionshæmmede børn kunne få den fornødne undervisning så vidt muligt i grundskolen. Kommunens ansvar for denne »specialpædagogiske hjælp« blev understreget, dog kunne den ydes med bistand fra fylke (amt) eller stat. Integration blev et nøglebegreb.

Gennemførelsen af den niårige enhedsskole i Norge er foregået i en interessant *balance mellem centrale og decentral beslutninger*. De centrale er udtrykt i love og Mønsterplan, hvor værdigrundlag og rammer er fastlagt. Det lokale skolestyre og den enkelte skole – spec. i *samarbejdsudvalget* med repræsentanter for elever, forældre, lærere og øvrige ansatte – har imidlertid gode muligheder for fortolkning og udfyldning og for løsning af en række opgaver, ikke mindst af socialpædagogisk art.

Også i Norge er spørgsmål om bedre trivsel og miljø i skolen kommet i forgrunden i de senere år. Små skoler har fået en højere prioritet, og det samme gælder samarbejdet mellem skolen og arbejdslivet på det lokale plan (»et udvidet skole- og oplæringsbegreb«), ikke upåvirket af diskussionen om det skoleløse samfund. I 1977-78 kom to udredninger fra Ungdomsudvalget om en samlet offentlig politik for opvækstmiljøet.

En langvarig principiel strid fandt sin afslutning i lov af 6. marts 1970; *private skoler, herunder også private grundskoler*, der har opnået offentlig godkendelse, fik her – med politisk rygdækning i de borgerlige partier – betydelige offentlige tilskud efter faste regler. Stridens kerne var spørgsmålet om forældrenes ret til at sikre børnene en opdragelse ud fra et erklæret livssyn.

Parallelt med reformerne i folkeskole/grundskole er der udfoldet en storstilet forøgsvirksomhed i læreruddannelsen – under ledelse af forsøgrådet, fra 1954 og læreruddannelsesrådet fra 1961. Sidstnævnte år koordineredes uddannelserne til lærer, faglærer og adjunkt under medvirken af både lærerskole og universitet.

I 1973 vedtoges en ny lov om læreruddannelserne; den oprettede *pædagogiske højskoler*, der omfattede flere læreruddannelser med studentereksamen som grundlag: førskolelærere, almenlærere (klasselærere) og faglærere. En læreruddannelse kan suppleres til en adjunktuddannelse ved en pædagogisk højskole eller et universitet. I løbet af 1970'erne er en række faglige uddannelser blevet samlet i *distrikthøjskoler* – i 12 højskole-distrikter. Ved revisionen af læreruddannelsen i 1977 er de pædagogiske højskoler blevet underlagt det regionale højskolestyre. Ændringerne har dog ikke blot været af institutionel art: ved revision af uddannelsens indhold har man forsøgt at give de vordende lærere hjælp til at løse en række opgaver, som en ændret lærerrolle stiller.

Fra 1964 var gymnasiet overvejende en fylkesopgave. En voldsom tilstrømning og mange reformforsøg bl.a. med integrering af fag- og yrkesskoler resulterede i *lov af 21. juni 1974 om videregående opplæring*, hvorefter den videregående skole skal »forberede for yrke og samfunns-liv, legge et grunnlag for videreutdanning og hjelpe elevene i deres personlige utvikling«. Læreplanen fra 1976, bygget på forslag fra skolekomiteen af 1965 om de 16-19 årige, indførte seks studieretninger, en for almene fag og fem yrkesfaglige, bl.a. for handels- og kontor-fag og for håndværks- og industri-fag.

Hvis man sammenholder udviklingen på skoleområdet i Sverige og Norge – og har danske forhold i erindring – er der slående paralleller for perioden 1960-80: en stor reformaktivitet, i den største del af perioden med hovedvægten på uddannelsesstrukturen, gennemførelse af den niårige grundskole, betydelige investeringer i fortsættelsesskoler, integration af funktionshæmmede – alt sammen udtryk for uddannelsernes betydning socialt og økonomisk i højt industrialiserede samfund. Parallellerne findes også, når vi går til skolens indre liv, hvor styrings-, indholds- og trivselsproblemer er blevet stedse mere påtrængende. Demokratisering har været en faktor i forskydning af normer og roller, et argument i ændring af bestemmelser, en ingrediens i debatten om stimulering af børn fra skolefremmede miljøer.

Vigtigt at understrege er det, at demokrati ikke blot opfattes som et sæt rimelige spilleregler, men også som en holdning i samlivet med andre mennesker. Ordet opdragelse er atter ved at blive acceptabelt. Det erkendes i højere grad nu end for få år tilbage, at påvirkning i holdningsspørgsmål både er uundgåelig og nødvendig, at værdineutralitet ikke ubetinget er et ideal. Samfundet må henholde sig til et alsidighedskrav – og skærpe opmærksomheden over for ubevidste påvirkninger, den »skjulte læseplan«, der kan indøve en tankeløs accept af traditionelle forestillinger bl.a. om rangordning i samfundet.

Forskellene i skoleudviklingen synes især knyttet til *styringen*, hvor Sverige hidtil klart har været mere bureaukratisk. Når det gælder struktureformer, har dette system en betydelig effektivitet. Når det gælder de indre reformer, der i højere grad forudsætter medarbejdernes engagement, er sagen næppe så enkel; i hvert fald tyder Lgr 80 på en voksende svensk erkendelse af decentrale beslutningers værdi.

En sammenligning må også hæfte sig ved *skolens værdigrundlag*. Den norske skole ønsker påvirkning ud fra kristne og almene fællesværdier, den svenske ud fra demokratiske og almene. Den svenske skole er – som den danske fra 1975 – principielt en sækulariseret skole.

Endelig skal peges på den forskel, at det norske samfund – ligesom det danske – tillader oprettelse af *private skoler* på grundlag af holdning og livssyn som alternativer til de offentlige, og at den yder dem et betydeligt tilskud.

Det er næppe tilrådeligt at drage store konklusioner af de nævnte forskelle. De udtrykker utvivlsomt nogle forskelle i embedstradition. Formentlig afspejler de også nogle politiske og kulturelle forhold. Den politiske stabilitet i Sverige må nævnes: indtil 1976 havde landet perioden igennem en stærk socialdemokratisk regering. I det norske samfund er der – bl.a. i sprogspørgsmålet – en rodfæstet tradition for at afveje samfundets og forældrenes ansvar for børnenes opdragelse til gunst for forældrenes.

En sammenligning må foreløbig munde ud i, at såvel Sverige som Norge – og Danmark – i den nævnte periode har været meget optaget af strukturreformerne. Der er vidnesbyrd om, at de respektive udvalg har været opmærksomme over for erfaringer i de øvrige nordiske lande. Det gælder også om de pædagogiske spørgsmål inden for de enkelte fag og mellem fagene. Skolens indre arbejde synes at være en fælles udfordring i de seneste år. »Rullende læseplaner« og en ændret læreruddannelse synes at blive aktuelle, omend næppe tilstrækkelige svar.

Lejf Degnbol
Ingrid Markussen

Aase Degnbol
Carl Oluf Petersen
Vagn Skovgaard-Petersen

Tonny Hansen
Kjeld Petersen

INDSAMLING AF SKOLEARKIVALIER I SÆBY KOMMUNE

Af JØRGEN PEDER CLAUSAGER

Da det blev redaktionen bekendt at Byhistorisk Arkiv i Sæby havde taget initiativ til en storstilet indsamlingskampagne for at redde skolemateriale fra bl.a. nedlagte kommuneskoler, bad vi arkivar Jørgen Peder Clausager om en beretning. Indsamlingen er endnu ikke afsluttet, men vi har modtaget følgende orientering, der vedrører både materialets art og indsamlingens metode og berører et par væsentlige arkivejendomsretlige problemer.

Sæby kommune blev ved kommunalreformen i 1970 dannet af den gamle Sæby købstadskommune og seks omliggende landkommuner af forskellig størrelse. I disse syv kommuner har der i det 19. og 20. århundrede eksisteret mellem 30 og 40 kommunale skoler, foruden friskoler, ungdomsskoler, højskoler, private realskoler, tekniske skoler og handelsskoler.

Gennem de velkendte strukturændringer i vort skolevæsen er dette store antal skoler i dag blevet drastisk reduceret; de fleste af landkommunerne havde allerede før kommunalreformen nedlagt de små landsbyskoler og bygget centralskoler; de private realskoler er blevet opslugt af og integreret i det kommunale skolevæsen; friskolerne er med en enkelt undtagelse forsvundet; handelsskolerne og de tekniske skoler er

nedlagt og eleverne henvist til de tilsvarende skoler i de større byer i nabokommunerne.

For at sikre skolernes historie har Byhistorisk Arkiv i Sæby i foråret 1982 iværksat en kampagne for at få indsamlet flest mulige af de bevarede arkivalier fra kommunens skoler.

Arkivet, som er oprettet i 1961, og som siden 1970 har haft hele storkommunen som virkefelt, har tidligere modtaget spredte afleveringer af arkivalier fra enkelte af kommunens skoler; det har imidlertid været »spontane« afleveringer, og ikke resultatet af et initiativ fra arkivets side.

Flere årsager har nu virket sammen og fået Byhistorisk Arkiv til at optage et aktivt indsamlingsarbejde. En vigtig tilskyndelse har ligget i, at arkivet er tilknyttet Sæby Museum, der har skolehistorie som et af sine specialområder. Således har en kortlægning af skolehåndarbejdets historie, som for tiden foregår på museet, gjort det ønskeligt også at kunne udnytte de skriftlige vidnesbyrd om håndgerningsundervisningen, som findes i skolekommissionsprotokoller og andre arkivalier.

En anden tilskyndelse har været en udpræget fornemmelse af, at mange skolearkivalier fra de gamle landkommuner, og ikke mindst fra en del af de små skoler, der blev ofre for skoleloven af 1958, opbevares af private – det være sig forhenværende skolekommissionsmedlemmer og lærere eller – som Byhistorisk Arkiv i et tilfælde har været ude for – en mand, der købte en nedlagt skole, hvor skolens protokoller var blevet liggende! Disse mennesker er nu – 24 år efter 1958-loven og 12 år efter kommunalreformen – oftest i pensionsalderen; og det materiale, de måtte ligge med, skal indsamles *nu*, inden vi risikerer, at det bliver ryddet ud og kasseret af arvinger, der ikke er opmærksomme på dets historiske værdi.

Vi har bemærket, at de kommunalarkiver, der i disse år afleveres til landsarkiverne, indeholder skolearkivalier i ret begrænset og tilfældigt omfang; det har bevirket, at landsarkiverne for Fyn og Sjælland, i de registraturer, de hidtil har udsendt over landkommunalarkiver, slet ikke har modtaget egentlige skolearkivalier (men nok arkivalier fra skolekommissionen og skolevæsenets centrale forvaltning). Årsagen hertil er formodentlig – hvad vi af egen erfaring har fået bekræftet – at de ældre skolearkivalier ikke opbevares samlet på kommunekontorer og rådhus, men fortsat befinder sig på de enkelte skoler. De afleveres derfor ikke sammen med andre kommunale arkivafleveringer til landsarkiverne.

Byhistorisk Arkiv i Sæby er i den for lokalhistoriske arkiver heldige situation siden foråret 1981 at have en fuldtidsansat, faguddannet arkivar. Vi havde derfor kapacitet til at gå i gang med et opsøgende indsamlingsarbejde overfor de gamle skolearkivalier i kommunen, dels for at redde dem fra glemsel og forgængelighed, men også for at få dem samlet, ordnet og registreret og derved gjort tilgængelige for forskningen. Vi allierede os med kommunens skoledirektør og med sekretariatschefen på borgmesterkontoret, begge historisk interesserede og meget positivt indstillede til vores planer; og vi fik på denne måde adgang til at indsamle det materiale, der endnu lå på kommunens skoler. Samtidig har vi rettet henvendelse til et stort antal enkeltpersoner – forhenværende lærere og skolekommissionsmedlemmer (blandt disse også præsterne i kommunens sogne, der jo i ældre tid ikke alene var fødte medlemmer af skolekommissionerne, men også ofte blev overdraget det hverv at føre og opbevare kommis-

nens protokol), tidligere ansatte i landkommunernes forvaltninger og lokalhistorisk interesserede kontaktmænd rundt i kommunens sogne.

Skal man kort give et signalement af de arkivalietyper, der hyppigst forekommer, kan for *skolekommissionernes* vedkommende nævnes forhandlingsprotokollerne, som i gunstigste fald er bevaret helt fra 1814/15, og som i de første år også indeholdt lister over skoleligningen m.v. I kommissionernes arkiver findes desuden ofte genpartier af de skolestatistiske indberetninger (vist siden 1934), skole- og undervisningsplaner, læreransættelsessager, skolebyggesager og eksemplarer af eksamensopgaver. I de *enkelte skolars* arkiver findes forholdsvis få typer protokoller: Embedsbøger, indmeldelsesprotokoller, dagbøger, eksamensprotokoller, gymnastik- og sangprotokoller. I et velbevaret skolearkiv kan der imidlertid være ret lange rækker af disse protokoller, ikke mindst dagbøgerne. De *private skolars* arkiver er naturligvis mere varierede: heri kan f.eks. findes forhandlingsprotokoller for bestyrelsen og arkivalier vedr. skolens økonomi.

Indsamlingskampagnen har i skrivende stund – maj 1982 – kun kørt i et par måneder, så en endelig opgørelse kan endnu ikke foretages. Dog kan det allerede nu siges, at et omfangsrigt og værdifuldt skolehistorisk materiale vil komme for dagens lys. Som lokalhistorisk arkiv har vi mulighed for at dække vort indsamlingsområde langt mere intensivt end landsarkiverne; rygtet om kampagnen spredes via mund-til-mund metoden, og der er nok også større beredvillighed – såvel hos skolefolk som hos privatpersoner – til at afgive materialet til et lokalhistorisk arkiv end til et »fjernt« landsarkiv. På et lidt senere tidspunkt regner vi også med at kunne inddrage den lokale presse i vores kampagne.

Ideen kan med fordel tages op af andre lokalhistoriske arkiver, som har kapacitet dertil – men et par væsentlige problemer bør først afklares hvert enkelt sted:

Ansvar for og ejendomsretten til de indsamlede arkivalier fra kommunale skoler *forbliver* hos kommunen; den eneste mulighed, en kommunalbestyrelse ifølge lovgivningen har for at slippe for dette ansvar, er aflevering til et landsarkiv.

Det synes derfor at være en forudsætning for iværksættelse af en kampagne, at det lokalhistoriske arkiv har kommunalbestyrelsens godkendelse deraf; og det synes ydermere at være ønskeligt, at man har et positivt samarbejde med kommunens skoleforvaltning; perspektivet i kampagnen består jo netop i, at afleveringer fra kommunen og fra private indordnes mellem hinanden efter deres proveniens eller oprindelse, uanset hvem der afleverer dem.

Det må også være et uomgængeligt krav til det lokalhistoriske arkiv, som går i gang med at indsamle arkivalier helt frem til 1970, at det overholder de *tilgængelighedsfrister*, der påhviler offentligt kildemateriale som omhandler enkeltpersoners forhold – hvilket netop skolearkivalier jo i udpræget grad må siges at gøre; og det er *mindst* 50 år. Tilgængelighedsfristens overholdelse gør det også nødvendigt, at de skolearkivalier, som er nyere end 50 år, ikke opstilles i et lokale, hvor arkivets benyttede selv kan fremtage arkivalier fra hylderne uden kontrol; og der påhviler naturligvis det lokalhistoriske arkivs personale en ubetinget tavshedspligt.

Såfremt problemerne omkring kommunalbestyrelsens godkendelse og sikringen af diskretionshensynet til enkeltpersoner er løst, står der tilbage for det lokalhistoriske arkiv at ordne, pakke og registrere de indsamlede arkivalier. Disse arkivtekniske

forhold skal ikke her gøres til genstand for drøftelse; kun skal det nævnes, at Byhistorisk Arkiv i Sæby benytter en registraturmodel for landkommunalarkiver, som er udformet af Landsarkivet for Nørrejylland, og som indebærer, at hver af de gamle landkommuner tildeles et arkivnummer; indenfor kommunen holdes skolekommissionens arkivalier for sig, og arkivalierne fra hver enkelt skole for sig, hvorefter de opstilles og løbenummereres efter et ensartet skema.

Såfremt flere lokalhistoriske arkiver vil gå ind i et indsamlingsarbejde, ville det naturligvis af hensyn til brugerne være højest ønskeligt, om ordning og registrering kunne ske efter nogenlunde ensartede retningslinier.

Registreringsarbejdet munder ud i udarbejdelsen af en registratur; indtil nu har Byhistorisk Arkiv i Sæby udarbejdet midlertidige registraturer for 2-3 af de gamle kommuner, som den nuværende kommune består af; disse midlertidige udgaver benyttes i det fortsatte indsamlingsarbejde. Ved kampagnens afslutning vil vi udarbejde en samlet registratur, som evt. også kan fremstilles i et mindre oplag til fordeling blandt interesserede arkiver og forskningsinstitutioner.

Nogen helt lille opgave kan det ikke siges at være at iværksætte en sådan indsamlingskampagne; til gengæld må det siges at være en *væsentlig* opgave, hvortil de lokalhistoriske arkiver møder med ganske særlige forudsætninger, p.g.a. deres langt bedre kendskab til og kontakter med lokalsamfundet end de landsdelsdækkende landsarkiver.

TANKER I ET SKOLEBIBLIOTEK

Den 12. maj 1982 inviede *Espergærde Amtsgymnasium* – tidligere *Helsingør Gymnasium* – sit nyopstillede »gamle bibliotek«, dvs. sin historiske bogsamling med ca. 2000 bind trykt før år 1800. Det skete ved en højtidelighed, hvor nogle af de sjældne bogværker var udstillet; rektor *Ole Bostrup* gav en orientering om skolens og bogsamlingens historie, og det såre nyttige nye katalog, udarbejdet af *Ole Bostrup* og *Barbro Nielsen*, blev fremlagt og uddelt. Kataloget kan af interesserede rekvireres fra skolen.

Nogle af bøgerne er sjældne og kostbare værker i 1. udgave, danske og – især – udenlandske. Immanuel Kant, Erik Pontoppidan, J. J. Rousseau, Andreas Schytte, H.C. Ørsted er eksempler; den ældste bog i samlingen er *Laurentius Valla: De libero arbitrio*, trykt i Basel 1518. Dele af samlingen har fulgt med skolen gennem et omskifteligt levned; skolens oprindelse ligger godt halvsjette århundrede tilbage, hvor den var knyttet til Karmelitterklosteret. Et vigtigt tilskud fik bogsamlingen i 1911 ved en testamentarisk gave fra generaløjtnant A.P. Tuxen, tidligere timelærer ved skolen.

I tidens løb – også i de sidste årtier – er der handlet uforstandigt med latinskolerne gamle bogskatte. De fylder jo op, og en rektor – han skal vel administrere kvadratmeter. Horisonten er større i Helsingør.

Fra 1700-tallet blev det almindeligt, at latinskolerne havde biblioteker til brug for lærere og elever, efterhånden også for interesserede udefra. Skoleforordningen 11. maj 1775 påbød ligefrem, at hver latinskole hvert år skulle anskaffe bøger til biblioteket. En oversigt over de enkelte samlingers skæbne, ofte mærket af brand og fugt, er givet

af overbibliotekar *Lauritz Nielsen* i bogen »Danske Stifts- og Skolebiblioteker«, 1925, besynderligt nok dog uden omtale af Helsingør skolebibliotek. Lauritz Nielsen mente, at latinskolebibliotekerne blev overflødiggjort af folkebibliotekerne og foreslog, at sidstnævnte normalt skulle overtage de væsentligste dele af de førstnævnte – dog med undtagelser for Herlufsholms og Sorø Akademis vedkommende.

Når man i dag med glæde ser, at en skole selv tager vare om sin samling, har det både en historisk og en pædagogisk begrundelse. Latinskolernes historie er aldrig grundigt beskrevet, men så meget står dog fast, at disse skoler har været kulturcentre i den danske provins. De var – sammen med kirken, især domkirkerne – formidlere af Europas kultur. Ofte under såre beskedne forhold og med en pauver pædagogik er samtidens viden gennem dem formidlet ud i de geografiske hjørner. Kontakten over grænserne har sat tydelige og tidlige spor netop i latinskolebibliotekerne.

De historisk værdifulde dele af samlingerne afspejler skolernes centrale opgave gennem alle perioder – at give viden, sammenhæng og identitet. De er således kilder til et stort emne, der kalder på sine historikere. Skole- og lokalhistoriske synsvinkler vil være frugtbare. Der er også en vinkel, der peger imod det i dette forår oprettede *bibliotekshistoriske selskab*.

Begrundelsen er også pædagogisk. Ofte vil en skole få karakter af et kursus, der skal gennemløbes med henblik på en eksamen. Definitionen er snæver. Der findes elever, der gerne vil om bag lærebøgernes historiske oplysninger, opfange noget af erkendelsens udvikling, dens forudsætninger og begrundelser. Deres mangler og ufuldstændighed til trods kan skolebibliotekerne her bane studieveje, der ellers ikke var betrådt, til senere humanistiske studier på vanskeligt tilgængelige hylde i Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Tilskyndelse, tidlig skoling og glæde ved kildestudier kunne blive et resultat af mødet med enkelte af disse bogskatte. En sådan interesse for sammenhæng og tankespring i videnskabens udvikling må fortsat høre hjemme inden for skolens pædagogiske område.

En bogsamling kan blive et af tilbudene til de lærere og elever, der søger et studium mere end et kursus. De vil altid findes på et gymnasium. Eksempelvis i Espergærde.

Vagn Skovgaard-Petersen

Institut for Dansk Skolehistorie

1. december 1981 lykkedes det at få besat det ledige lektorat ved Instituttet. Herefter var den faste stab mag. art. *Ingrid Markussen*, dr. pæd. *Ellen Nørgaard* og undertegnede samt til varetægelse af Instituttets kontorfunktion assistent *Margit Jørgensen*. Med udgangen af februar 1982 lod Margit Jørgensen sig imidlertid førtidspensionere – efter 12 års tilknytning til Instituttet. Hun blev afløst af *Kirsten Rohde*.

Som seniorstipendiat er tilknyttet cand. mag. *Hanne Engberg*, der arbejder med Christen Kold, som kandidatstipendiat cand. mag. *Kaare Ulrich Jessen* og cand. phil. *Søren Ehlers*, der arbejder med henholdsvis den vestjyske skoleordning og de grundtvigske alternativer til folkeskolen.

Instituttets undervisning har i læseåret 1981/82 omfattet et kursus i den danske skoles udvikling og aktuelle situation, afsluttet med eksamen for ca. 25 studerende. Endvidere et kursus om »Læseplaner i Norden efter 1960«, jfr. artiklen i nærværende årbog. Dertil kommer en ret udstrakt individuel vejledning af speciale- og licentiatstuderende.

Ingrid Markussen og *Vagn Skovgaard-Petersen* deltog begge i det nordiske historikermøde i august 1981 i Jyväskylä i Finland, hvor de fremlagde deres rapport om »Læseindlæring og læsebehov i Danmark ca. 1550 - ca. 1850«. *Vagn Skovgaard-Petersen* har desuden i april 1982 deltaget i et seminar i Norge om skolens og pædagogikkens historie i læreruddannelsen.

I anledning af Danmarks Lærerhøjskoles 125-års jubilæum, der fejredes i oktober 1981, arrangerede *Ingrid Markussen* i samarbejde med *Helge Gamrath* Institut for Historie og Samfundskundskab en udstilling på DLH, der viste Lærerhøjskolens og Emdrupborgs udvikling frem til idag.

Medarbejderne har skrevet artikler om emner inden for dette århundredes danske skolehistorie og desuden bidraget til Dansk biografisk Leksikon og Kulturhistorisk Opslagsværk.

Instituttet har fået støtte fra Nordisk Kulturfond til at afholde et nordisk symposium vedr. historisk-pædagogisk forskning i november 1982.

Vagn Skovgaard-Petersen

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Selskabet holdt i 1981 sit årsmøde med generalforsamling den 31. oktober på Skårup Statsseminarium. Fhv. amtsskolekonsulent *Viggo Land* holdt et fængslende foredrag om »Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen«, gengivet i nærværende årbog. Rektor *Jens Peder Jensen* gav en rundvisning og en orientering om Skårup Statsseminarium. Endelig viste *Frans Bay* første del af filmen »Den danske landsbyskole«, fremstillet af Odense og Assens amter i 1950. Forsamlingen bad styrelsen arbejde på en kopiering af filmen. Ved generalforsamlingen genvalgte Eilif Frank, Svend Arne Jensen, Erik Nør og Vagn Skovgaard-Petersen. Styrelsen har derefter konstitueret sig med overbibliotekar Robert Hellner som kasserer, højskolelærer Vagn Hansen som sekretær, lektor Ingrid Markussen som redaktør, amtskonsulent Viggo Witt-Hansen som næstformand og undertegnede som formand.

Selskabet har udsendt *årbogen 1981* på 192 sider, redigeret af Ingrid Markussen, – bl.a. med artikler om etablering af folkeskolens gratis-princip, om skolefilm i begyndelsen af dette århundrede og om tilblivelsen af læreruddannelsesloven 1966. Selskabet har fra Statens humanistiske Forskningsråd fået tilskud på 15.000 kr. til udgivelsen.

Styrelsen har bl.a. arbejdet med kopiering af ovennævnte film, »Den danske landsbyskole«, med sikring af repræsentativt udsnit af undervisningsbilleder og elevarbejder fra vor egen tid og med udgivelse af en ny mappe anskuelsesbilleder. Selskabet har i april 1982 deltaget i et seminar på Lysebu, arrangeret af det norske søsterselskab, om skolens og pædagogikkens historie i læreruddannelsen.

Vagn Skovgaard-Petersen